

➤ Nagy
Csilla

A körút mint rendszer

(Szilasi
László:
*A harmadik
híd.*
Magvető,
2014)

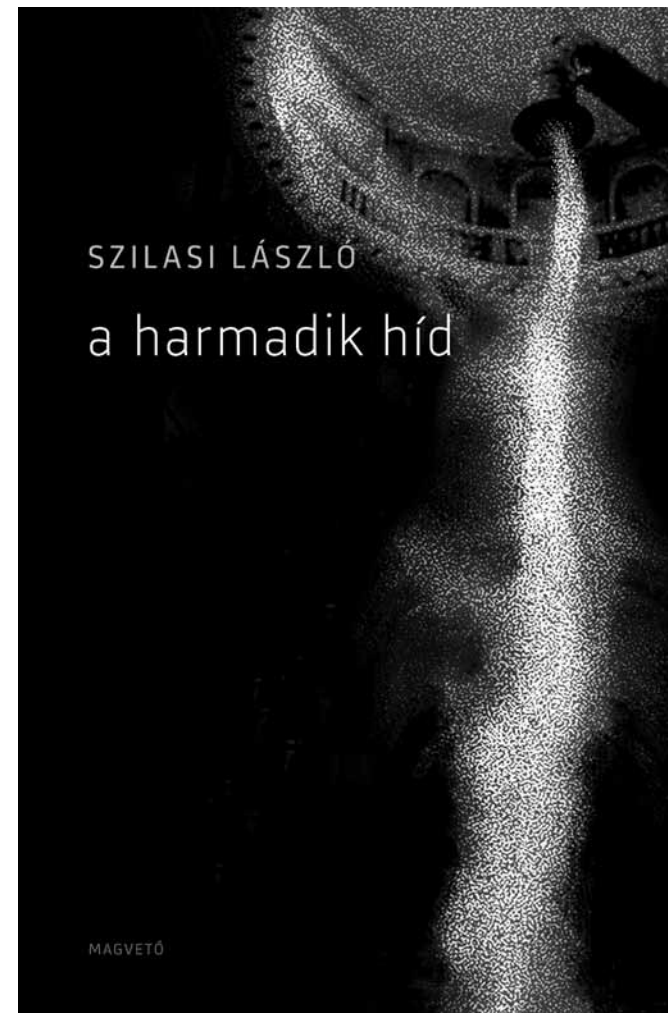
Szilasi László második regényében a *Szentek hárfájához* hasonlóan magas szintű mesterségbeli tudás mutatkozik meg. Rendkívül átgondolt szerkezettel, cselekménnyel rendelkezik, amelynek távlatait és mélységét az idő- és térkezelés egyedi technikája biztosítja, a kulturális-társadalmi háttér pedig a plasztikus nyelv által (újra)teremtett város (ezúttal elsősorban Szeged) jelenti. *A harmadik híd* mind felépítésében, mind a felhasznált műveltséganyag tekintetében kevésbé szövevényes, ezért a „rejtvény-fejtő”, filológiai érdeklődéssel a szöveg felé forduló olvasó számára talán kevesebb meglepetést okoz, mint az első könyv. Az ismeretanyag, amelynek a szerző kétségtelenül birtokában van, itt sokkal kevésbé direkt módon jelenik meg, leginkább a miliő megteremtésében, a város és a tér „belakhatóvá tételében” játszik szerepet. Ezúttal nem a történetek és a történelem elbeszélésének poétikai és nyelvi lehetőségei, a tény és a mítosz fogalmának hatóköre, a krimi és általában a regény műfajiságának teherbírása áll a fókuszban. Az új regény téje az ember egyedi és általános tulajdonságainak, a humán létezés lehetőségeinek a vizsgálata a társadalom peremén élő, hajléktalan csoport hétköznapijainak a bemutatása révén. Szilasi leleménye, teljesítménye abban áll, hogy kikerüli azokat a hagyományos technikákat, amelyek a periférikus (tehát szegény, elnyomott, gyenge, kisebbségi stb.) csoportok óhatatlanul általánosító művészi ábrázolását jellemzik. A moralizáló, az ideológiai, a didaktikus vagy a traumaszóveg jellegű megközelítés távol áll *A harmadik híd* világától: az elbeszélői és megfigyelői szerepek korlátozása, hierarchizálása mint írói eszköz azt a fontos tapasztalatot közvetíti, hogy különböző távolságokból nézve minden másképp látszik, az értékelés, az ítélet az aktuális értelmező pozíciójától és a vakfoltjaitól függ. Szilasi regénye nemcsak élvezhető és jól megírt, hanem megközelítésmódja okán az irodalmon túli szempontok szerint is figyelemreméltó könyv: a hajléktalanság állapotának differenciáltságát, dinamikus jellegét igyekszik megmutatni, eközben leleplezi, világossá teszi a „megértésére”, koordinálására, rendszerbe telerelésére irányuló társadalmi stratégiák visszasságait is.

A mű dramaturgiai kiindulópontja az osztálytalálkozó mint speciális élethelyzet: a kerettörténet szerint az egykori 4/A

osztály tagjai az 1982-es érettségi után 30 évvel Árpádharagoston, a Schkalitzky vendéglőben találkoznak. Az első elbeszélő az I. és VI. fejezetben, illetve a közbeeső négy fejezet végén szólal meg: Sugár Dénestől (azaz, ahogy az iskolában szolították, Denitől) értesülünk az osztály korábbi belső szerkezetéről, a barátságokról, a szerelmekről, a hierarchiáról, és megtudunk néhány dolgot az elbeszélőről magáról is, például azt, hogy ki volt a legjobb barátja (Nosztávszky Feri, azaz Noszta, aki igazából C-s volt, de az A-sokkal lógott), hogy ki volt a legszebb lány (Zsarnótzay Margit), és hogy ki volt a hierarchia csúcsán (Foghorn Péter). Az osztálytalálkozó toposzának feszültsége abból adódik, hogy a „szereposztás” (vagyis az, hogy kik milyen minőségben jelennek meg a találkozón) nagyjából kiszámítható; az időbeli távolság azonban az ismerősség és idegenség élményének keveredését, a másiról való tudás elbizonytalanodását eredményezi. Ebben a közegben kicsit mindenki visszanyeri saját régi (kedvező vagy kedvezőtlen) státuszát, függetlenül attól, hogy mit ért el (vagy épp mit mulasztott el) az érettségi és a találkozó között eltelt években. Az osztály legszebb lányai ebben a közegben akkor is vonzóak, ha igazából már eljárt felettük az idő: „Zsarnótzay Margit és Losonc Mari ott voltak még. Billegetek előttünk a lábacskaikon, egymásba karolva, halkán nevetgélve. Kíváncsok voltak és szépek. Rájuk se nézne már senki, csak mi ketten Nosztávszkyval. Meg az a néhány férfi, akik tudják róluk, hogy ők Zsarnótzay Margit és Losonc Mari az A-ból. Akiket szinte lehetetlen megszerezni. *Ne is álmodj róluk, kispofám.*” (249) De bizonyos értelemben mindenki idegenné is válik, hiszen az egykori osztálytársak előtt a másik felnőtt élete csak annyiban ismerhető meg, amennyiben az elmeséli, és sosem tudhatjuk, nem maradnak-e homályban fontos részletek. Másrészt az osztálytalálkozó újra megteremti, de ezzel együtt át is strukturálja a korábbi szociális és hierarchikus viszonyokat: a közösség egykori belső érték- és motívumrendje, kommunikációs eszköztára (pl. becenevek, megszólítások korábbi formája) automatikusan lép érvénybe, azonban a normák és alapelvek módosulhatnak a külvilág (mindenelőtt a társadalom) által meghatározott szempontok szerint. Ez a két tényező (az ismerősség-idegenség dinamikája, valamint a csoport belső differenciáltságának módosulása) többféle műfaj, történetvezetés felé elmozdítható lenne: krimi és szerelmes regény, generációs történet és társadalmi regény egyaránt szerveződhetne az osztálytalálkozó motívumából. Szilasinál — ahogy ez az első regényt is jellemezte — többféle műfaji kód termékenyen keveredik, a regény szöveve számos regénytípus jegyeit sűríti magába. A kiindulópont azonban ezúttal is a krimi: a kötet alcíme (*Magánérdekű feljegyzések Foghorn Péter halálának ügyében*) voltaképp előre bejelent egy rejtélyt, amennyiben egy osztálytárs halálára utal. Az osztálytalálkozó névsorolvasása során megbizonyosodunk arról, hogy a szereplő nincs jelen, az életéről pedig egymásnak ellentmondó pletykák keringenek: úgy tűnik, mindenki sejt valamit, de senki sem tudja biztosan, hová tűnt Foghorn Péter.

Adott tehát minden feltétel ahhoz, hogy krimiként, nyomozati feljegyzések összességként olvassuk a regényt, különösen azért, mert az első fejezet végén megszólaló második elbeszélő, Noszta azzal a szándékkal fordul Denihez, hogy leleplezze a rejtélyt: „Nem úgy volt az, Deni. Semmi sem úgy volt. És én most azt szeretném neked elmondani, hogy hogyan volt valójában.” (30–31) Noszta elbeszélése (a II–V. fejezet) azt az időszakot öleli fel, amely a két bankett (az érettségi utáni házibuli és a 2012-es osztálytalálkozó) között eltelt: kanadai emigrálásának, válásának és hazatérésének, majd (a legnagyobb terjedelemben és részletességgel) a Szeged utcáin hajléktalanul töltött egy évének történetét beszéli el, voltaképp egyetlen nap történéseihez, egy szegedi útvonal bejárásához kötve az epizódokat. A hajléktalantörténet mindenelőtt azáltal kapcsolódik a kerettörténethez, hogy a szereplők részben közösek: Noszta az utcán véletlenül találkozik a szintén hajléktalan, utcazenélésből élő Foghorn Péterrel, és az ő bandájához csatlakozik, a segítségével „éli túl” a tizennégy hónapot. És, mint az a regény végén, ha Noszta számára nem is, de az olvasó számára kiderül, a külföldön, majd Magyarországon nyomozóként dolgozó Sugár Dénes (azaz Damon Strahl) maga is megfigyelője és (a csoport egyik tagjának megölését követő bosszút, gyilkosságot illetően) közvetve résztvevője lesz a nyolc-tagú hajléktalan közösség életének. Ahogy arra Károlyi Csaba is utal, a regény egyik legizgalmasabb megoldása az, hogy a kerettörténet és a hajléktalantörténet egymásba ékelődésével voltaképp két társadalmi csoport működése vetül egymásra, és ez „az emberi viszonylatok bonyolult, majdnem átláthatatlan rendszerének”¹ megmutatására, a megkettőzésekre és helyettesítésekre épülő szövegszervezésre ad alkalmat.²

Mindkét közösség, az osztály, illetve a hajléktalanok csoportja is bizonyos értelemben zárt, a társadalomtól elkülönülve működik, saját, kimondott és kimondatlan célok és belső normák szerint; meghatározott hierarchia mentén szerveződik, tagjai pedig különböző posztokkal, szerepekkel és feladatokkal bírnak, a csoportba való betagozódás a túlélés feltétele is egyben. Ahogy a nagyjából véletlenül szerveződő osztályközösségnek is elsődleges tevékenysége az érettségiig tartó időszak meghatározott ritmus (órarend, tanulás, szabadidő, kirándulások) szerinti „eltöltése”; úgy a Foghorn által vezetett hajléktalancsoport is szigorú, a közétkezdék és segítségnyújtó szervezetek által meghatározott napirend mentén, különleges étkezési és alkoholfogyasztási, pénzszerzési rituálék végrehajtásával az idő kitöltésére, a napok túlélésére törekszik. Továbbá az osztályban, de még inkább a hajléktalanok között, jelentőséggel bír a névadás: a becenevek, ragadványnevek használata a csoporthoz tartozást, a csoportidentitást erősíti. A hajléktalanok világában Foghorn neve Robot: a megnevezés utal arra a szigorú életritmusra, amelyet vezetőként diktál, de joggal jegyzi meg Radnóti Sándor, hogy a név a hajléktalanokra általában vonatkozhat, hiszen aki az utcán él, mechanikusan végzi a feladatokat a túlélés érdekében.³ Noszta neve ebben a közegben Új Fiú lesz, amely nemcsak azt jelzi, hogy ő van a legrövidebb ideje az utcán, hanem a kívüllálását is érzékelteti. Ahogy az A

osztályban is kívüllálló C-sként lesz tiszteletbeli tag, úgy voltaképp hajléktalan is saját döntéséből lesz — az Új Fiú az a ritka kivétel, akinek van választása: a kanadai kudarcot követően lehetősége lenne hazamennie a szüleihez Árpádharagosra, de a szegény miatt ezt nem teszi meg. A csoport tagjai azonban — Engelsz (Czanka László), Márs (Frantal József), Fondü Henrik (Rezsuta Pista bácsi), Droll néni, az Angyal (Lúdas Jancsi), Anna (Szeremlédy Anna) — nem ilyen szerencsések, és a legtipikusabb társadalmi és magánéleti, gazdasági okokból váltak otthontalanná. Van, aki az állami gondozottságból egyenesen az utcára került, más a válást követően veszítette el a kifejezetten stabil egzisztenciáját, az idősebbek pedig a rendszerváltás utáni, hirtelen megváltozott struktúrákhoz nem tudtak alkalmazkodni.

¹ *ÉS-Kvartett Szilasi László A harmadik híd című regényéről, 2014. április 30., Károlyi Csaba, Keresztesi József, Radnóti Sándor, Szilágyi Zsófia, Élet és Irodalom, 2014. május 09. <http://www.es.hu/es-kvartett/2014-05-08.html>*

² Lásd erről bővebben: PALOJTAY Kinga: *Hejyetted, nekem*, Jelenkor online, 2014. április 16. <http://www.jelenkor.net/visszhang/232/helyetted-neked>

³ *ÉS-Kvartett Szilasi László A harmadik híd című regényéről, 2014. április 30.*

A regény erénye, hogy a hajléktalanságot mint jelenséget egyszerre több nézőpontból képes megmutatni. Nem értek egyet Pethő Anitával, aki úgy gondolja, hogy a regényben „a legfelelősebb, mintegy koloncként cipelt motívum éppen a hajléktalan létforma ábrázolása”, és hogy „Szilasi szövege kényelmes távolságot tart saját választott témájától, csak annyira megy bele, hogy még ne legyen túl kellemetlen.”⁴ *A harmadik híd*ban megjelenő egyéni sorsok változatossága éppen azt mutatja meg, hogy váratlan krízishelyzetben bárkiből bármikor lehet hajléktalan, nemre, korra, társadalmi státuszra, nemzetiségre, nevelésre tekintet nélkül. Hiszen ez, ellentétben az Annát meggyilkoló, majd emiatt áldozattá váló hivatalnok, Barták (azaz Sertés) vélekedésével, nem döntés kérdése, tévedés, hogy „mindenkinek olyan élete van, amelyet ő akar”, illetve hogy „alapvetően mindenki úgy él, ahogyan mindig is szeretett volna.” (152) A csoport életét az V. fejezet végéig kizárólag Noszta szemével látjuk, aki az elbeszélés idején már kiemelkedett ebből a közegből a családja segítségével, tehát kívülről, reflektáltan képes látni az eseményeket. A hajléktalanság egyrészt meghatározott körülmények között létrejött életformaként jelenik meg, másrészt a társadalmon való kívülállás egy alternatívájaként is értelmezhető (gondolhatunk itt Robotra, akit utcazenészként, öntörvényű egyéniségként talán ez a cél mozzgatott, de ez egyértelműen nem derül ki a regényből). De mindenekelőtt a hajléktalanság zsigeri realitás, amely az egyén fizikai, szellemi és szociális kondícióit sem hagyja érintetlenül. A regény legérdekesebb, egyszersmind legmeggrázóbb részletei azok, amelyek a saját testhez, a másik testéhez, és egyáltalán a térbeliséghez való viszonyról, annak fokozatos átalakulásáról szólnak. Ez az életforma nemcsak a magány és az egyedüllét lehetőségét zárja ki (hiszen nincs olyan hely, ahol jogosan és biztosan magamban lehetek), hanem a test és a tulajdon elkülönítése is lehetetlenné válik: „Tudtuk jól, hogy a rajtunk lévő összes cucc nem ér annyit, mint az a zsák üveg vagy néhány méter rézvezeték, amit éppen cipelünk, ráadásul teljesen bizonyosak lehettünk benne, hogy a máltaiak bármikor felöltöztetnek, kistafiroznak a gyöngéd, gyakorlott profizmusukkal bárkit, tetőtől talpig, öt perc alatt újra. A lopás azért számított főbenjáró bűnnek, mert aki lop, az nem tőled lop, hanem belőled. A helyed te magad vagy, te magad pedig a tested meg a cuccod együtt.” (172) A speciális körülmények között a test egyre inkább biológiai működésében lesz tetten érhető, és a szexualitása is változik, „nem igaz, hogy az alapvető szükségletek kielégülésének a hiánya minden más vágyat legátol” (120), de a testi vágy már nem valakire irányul, hanem nemtől függetlenül a másik test közelsége, pontosabban a közeli test melegsége a tárgy: „a börtön meg az utca e tekintetben is nagyon hasonlít egymásra. A körülmények viszonylag ridegnek mondhatók. Azonos neműekkel vagy összezárva. Állandóan szem előtt vagy. Megszokott testi aktivitásaidnak ritkán nyílik tér. És te mégis vágysz a gyöngédségre.” (216) A szöveg visszatérő elemei a traumatikus testképeket vizualizáló látomások, álmok: a deformálódó vagy szétromcsolódó testek látványa nemcsak a hajléktalan életformával

járó fizikai leépülést szimbolizálja, hanem az identitás, az önkép fokozatos destruálódását is leköveti: „Első stádium: a bal vállöv hiányzik, a jobb kart kitepték, a gyomor fölött hatalmas lyuk, átlátni rajtam. Második stádium: már csak egy nyílás van, de az hatalmas, felér a köldöktől a szívig, és hajszálpontosan Lolly alakú. Harmadik stádium: lyukacsos test, porladó anyag, nem jön a gyógyító folyadék. És az egész hirtelen elmúlik. Ennek a hirtelen elmúlásnak a rettenete.” (263)

Szinte közhely, és kísérletek is alátámasztják,⁵ hogy a hajléktalanok láthatatlanok a város lakói, a politikai elit és az utazó számára: úgy vannak folyton jelen, hogy közben a legkevésbé sem vesznek részt a város életében. *A harmadik híd* világára is jellemző, hogy kizárólag a szociális rendszerek, valamint a jótékony egyének és közösségek (máltaiak, ferencesek, kocsmárosok, piaci kofák stb.) számára érzékelhető Robot bandájának a jelenléte, valamint az, hogy a csoport egyénekből, megnevezhető, azonosítható, szükségletekkel és szándékokkal rendelkező emberekből épül fel: „Tároltak minket a rendszerek. Megmentették az életünket ma. Aztán holnap újra. Majd aztán megint. És közben tároltak, hogy megmenthessenek sorozatosan.” (255) Az időnkénti láthatóvá válást, valamint a rendszert és a tartás megőrzését biztosítja a Robot által vezetett, meghatározott helyeket meghatározott időpontban érintő vonulás, amelynek útvonalát a kötetben elhelyezett, némiképp módosított (egy harmadik híddal ellátott) Szeged-térképen is nyomon lehet követni. Az útvonalat a szegedi körutak határozzák meg, amely azonban naponta ismétlődik: a helyettesítések és megkettőzések mellett a körkörrösség lesz a másik fontos szervezőelve a kötetnek. A Szilasinál megjelenő hajléktalanság ugyanis nem kiegyensúlyozott, egy bizonyos szinten fenntartható életmódot jelent, hanem voltaképp körforgás, amelyben a különböző magas és alacsony színvonalú hajléktalan-életformák, illetve az ellátórendszerbe való bekerülés és kikerülés időszakai váltakoznak. Anna halála, Barták meggyilkolása és Robot vélt öngyilkossága után alapjaiban változik meg a csoport élete: a körforgás megszakad, az egyensúly megbomlik, a rendszer megszűnik, és az Új Fiúék a korábbi helyzethez képest is lecsúsznak.

Szilasi elkerülhetetlenné teszi, hogy a Noszta által elbeszélt történettel is distanciát tartsunk, azáltal, hogy a regény utolsó fejezetében Sugár Dénesnek (azaz Damon Strahlnak) adja a szót. Deni ugyanis az osztálytalálkozón nem mond el mindent Nosztának, a regény utolsó előtti fejezetének néhány sorában a visszatartott információk jelentőségére világít rá: „Noszta információi tévesek vagy hiányosak. Jól tudja, amit tud. De azt rosszul tudja, hogy amit ő tud, az a minden, az összes információ. Nem tud mindent, ez a helyzet.” (299) Deni „a megfigyelő megfigyelőjeként” kívülről látja Robot bandáját, s benne az Új Fiút: információi egyrészt Noszta történetének végét kérdőjele-

zik meg (azt állítja, hogy Foghorn nem lett öngyilkos, hanem az ő segítségével voltaképp új életet kezdett), másrészt a hajléktalanság társadalmát látja jóval differenciáltabban, vertikális színtezettségben, beleértve azokat is, akik még Robot bandája számára is láthatatlanok: „Fondü, Engelsz, Márs. Droll és Angyal. Foghorn és az ő Annája, meg az úgynevezett Új Fiú. Az ő hosszú, derekas helytállásuk az utcán, étkezdékben, átmeneti szállásokon, oda ne rohanjak. Őfölköttek nincsen senki. Alattuk viszont ott vannak még azok, akiket már réges-rég kitétek az átmeneti szállókról, ágyra járnak, ameddig sikerül, amíg, drága az alumínium, a legutolsó kilincsek ellopása után tiltják ki őket onnan is, alattuk vannak azok, akik már egyáltalán nem kapnak szállást sehol, de a népkonyhákban még etetik őket egy ideig, alattuk vannak azok, akiknek már se ágyuk, se asztaluk, [...] belecavarták magukat egy hálózásba vagy nagyobb takarófóliába, abban fekszenek naphosszat egy nagy rakás hideg szemét tetején, míg meg nem döglenek maguktól, akár a kutyák, vagy meg nem öli őket valamelyik eltévedt rizikófaktor [...]”. (303)

Szilasi sokat tud az emberről, a szociológiai és antropológiai törvényszerűségekről, amelyek a humán létezését meghatározzák: a hétköznapi események, amelyeket felsorakoztat, voltaképp a létfenntartó ösztönök működéséről, a méltóság megőrzésének nehézségeiről, a fizikai és szellemi igényekről szólnak — illetve arról is, hogy ez a rendszer végtelenül törekeny. A regény két történetének Möbius-szalagra emlékeztető illeszkedése, a megkettőzött narratív elemek és motívumok, a két megfigyelő tudásának egymáshoz való viszonya azt a tapasztalatot jelzi, mindig van valami, amit nem látunk, hogy mindig van lejjebb, mint gondolnánk, és összességében megértés nem lehetséges, ahogy megoldás és tanulság sem. Hacsak az nem, amit Márs fogalmaz meg egy helyen: „Tíz év mindenkinek sok. Tíz év mindenkinek kellene. Tíz év mindenkire ráfér.” (264)

Lengyel Imre Zsolt

Még inkább otthon

(Závada Pál: Természetes fény. Magvető, 2014)

Kezdjük egy hibával! A *Természetes fény* 456. oldalán deportáltak egy csoportja megérkezik valahová: „Leereszkedünk, és a tóparton tényleg találunk egy házat, egy nyári vendéglő deszkaépülete volt az. Keskeny földsávra építették, sárga palasziklák veszik körül, odafönt erdő nőtt a hegyoldalban és van egy barlang is a közelben. A tavat mesterségesen duzzasztották, a Dyjenek nevű folyó táplálja, amelyet nem messze egy vízi erőmű zár le. Annak a tetején híd vezet át — a hidat persze németek őrzik —, és a túlsó parton, a völgyben fekszik a falu, úgy hívják, Vranov. Mondják, hogy a felnőtteknek oda kell majd átjárniuk dolgozni.” Hosszú, kínokkal teli vonatút után jutottak ide, a megtett távolság és az irány menet közben meghatározhatatlan — nem csoda, ha a kiszálláskor az olvasó is elveszítettnek érzi magát, és nem tudja, hogy a könyv három, helynevekkel telezsúfolt térképén hol is keresse a végállomást. Ha nem akad rá, és türelmetlenségében úgy dönt, megkeresi inkább az említett folyót az interneten, különös meglepetésben lehet része. Az fog kiderülni, hogy ilyen nevű folyó a valóságban nem létezik — meg az, hogy hogyan került mégis e név a regény szövegébe. A kevés találat egyike ugyanis a Centropa oldalára vezet, ahol terjedelmes életútinterjú olvasható a holokauszt túlélő Szöllös Verával; ebben pedig ilyen mondatokat találhatunk: „Leereszkedtünk, és ott valóban találtunk egy házat. Ez egy nyári vendéglőnek a deszkaépülete volt. [...] Megint a nagymama vigyázott a gyerekekre, a felnőttek pedig lejártak a faluba dolgozni. A tó, aminek a partján voltunk, egy mesterségesen duzzasztott tó volt — a folyót Ausztriában Thayanak hívják, Csehszlovákiában Dyjenek —, amit egy elektromos erőmű zárt le, aminek a tetején egy híd ment keresztül. Azon túl egy völgy volt, és a völgy túloldalán feküdt a falu, amit Frainnak neveztek akkor, ennek Vranov a cseh vagy morva neve. Ez a nyári vendéglő egy elég keskeny kis sávon állt a tó partján, sárga palasziklák vették körül, fönt erdő nőtt a hegyoldalban és volt egy barlang a közelben.” A regényben szereplő Schön Jenci életének ezt a néhány hónapját tehát, jöhetünk rá, alapvetően e visszaemlékezés némileg ártílizált mondatai alkotják meg, onnan kerülnek át az apró részletek is, például a „világos rózsaszín meg lila csíkos” „különleges virágok” (Izraelbe való kíváncsor-

⁴ PETHŐ Anita: *Álromantika a lecsúszásról*, Népszabadság, 2014. február 22. http://nol.hu/kultura/20140222-alromantika_a_lecsuszasrol-1446403

⁵ Vö. a következő videóval: *Have the Homeless Become Invisible?*, <http://www.youtube.com/watch?v=u6jSKLtmYdM>